

ЕВРОПЕАНА КРОЗ ОБЈЕКТИВ АУТОРСКИХ ПРАВА

Аријадна Маџас Касадевал

*Фондација Европеана,
Хаџ, Холандија*

Тамара Буџићан Вучај

*Народна библиотека Србије,
Београд*

УДК: 347.78:[930.85:004(4)

Сажетак

Европеана прикупља податке из установа културе које се баве наслеђем из читаве Европе да би их објединила у јединствену платформу. Као кључни актер у области онлајн дигиталног културног наслеђа, Европеана настоји да ауторско право не стоји на путу дигитализацији и креирању збирки које су доступне јавности. Овај рад објашњава циљеве, изазове и приступе које заступа Фондација Европеана као део шире иницијативе Европеане када је у питању ауторско право. Теоријском осврту додати су примери примене лиценци ауторских права, како би се боље илустровала и лакше применила пракса Европеане у овој области.

Кључне речи: ауторско право, изузеци и ограничења, поновно коришћење, дигитализација, дигитално културно наслеђе, дела сирочићи, дела недоступна на тржишту, јавни домен.

Иницијатива Европеана у служби је интереса установа културног наслеђа и грађана широм Европе. Подржавамо дигиталну трансформацију сектора културе и доприносимо порасту доступног и употребљивог културног наслеђа. Водимо рачуна о установама, да буду у могућности да дигитализују своје збирке и да их учине доступним, али и о корисницима како би могли да прегледају и користе европско културно наслеђе у истраживању, образовању, на послу или једноставно из забаве. У свему томе, ауторско право игра важну улогу.

Питања ауторских права постављају се у нашим партнерским установама (као што је Народна библиотека Србије, која својим подацима доприноси Збиркама Европеана¹) и то: у којој мери се једно дело може дигитализовати и објавити онлајн, а под којим се изјавама о правима може дати на располагање? Питања постављају и корисници који прегледају онлајн збирке: они би желели да знају у којој мери могу да користе садржаје за које су заинтересовани.

Ми постојимо због културног диверзитета Европе и посвећени смо његовом обједињавању. Међутим, прикупљање 58 милиона јединица у тако разноликом окружењу отвара извесна питања. Како се носимо са толико различитих правних оквира, институционалних пракси и политика ауторских права?

Еuropeана је пронашла одговоре на ова питања водећи рачуна о одређеним циљевима у универзуму ауторских права. Сматрамо да, ако желимо да помогнемо сектору у његовој дигиталној трансформацији и истовремено помогнемо људима да уживају у заједничком културном наслеђу, морамо бити сигурни да је веза успостављена, да је културно наслеђе приступачно и слободно за поновно коришћење у највећој могућој мери. У Збиркама Европеана које посетиоци могу да прегледају и користе имамо неколико примера садржаја из Србије, као што су *Писма из Ниша о харемима* ауторке Јелене Димитријевић, које је доставила Народна библиотека Србије са изјавом о правима да је дело у јавном домену.

ОХРАБРУЈЕМО ДОБРУ ПРАКСУ КРОЗ ПРОЦЕС АГРЕГАЦИЈЕ МЕТАПОДАТАКА

Наш приступ у суочавању са различитим праксама и приступима ауторским правима широм Европе је примена стандарда. Они намећу извесне захтеве које подаци треба да испуне како би били дељени кроз Европеану. Овакав приступ доноси један важан фактор као додатну вредност: доприноси интероперабилности европског културног наслеђа.

¹ Europeana Collections, <https://www.europeana.eu/en/collections>

Ови стандарди мењали су се кроз време и ми настављамо да трагамо за начинима да их даље унапређујемо. Имамо јединствену прилику да их примењујемо како бисмо извршили позитиван утицај изван Европеанине онлајн платформе, у самом сектору културног наслеђа. Када је реч о ауторским правима, она одражавају нашу спремност да културно наслеђе учинимо што је могуће доступнијим и употребљивијим.

У области ауторских права, најважнији део слагалице представља *Оквир за додељивање лиценци (Licensing Framework)*. Његови елементи стандардизују и хармонизују информације и праксе у вези са ауторским правима и чине јасним и транспарентним однос између крајњих корисника и установа које достављају податке. Његови принципи су формализовани и пренети у праксу кроз *Уговор о размени података (Data Exchange Agreement – DEA)*, документ који Фондација Европеана потписује са свим својим партнерима за податке. DEA уговор² уређује услове под којима се подаци деле са Европеаном.

Уговором о размени података се утврђује да ће метаподаци о дигиталном објекту носити ознаку *CCO, ојређење за јавни домен*³. То значи да се сви метаподаци могу слободно поновно користити, без посебних одобрења. Оваквим приступом охрабрена је веома важна пракса за коришћење метаподатака која је све раширенија унутар сектора културног наслеђа. Истовремено, поједностављује се наш посао око управљања овим великим и разноврсним количинама података, а корисничка искуства са нашим збиркама се унапређују.

Пре неколико година, *Уговор о размени података* увео је као обавезу још једну врло важну праксу: да партнерске установе морају да назначе статус ауторских права за све дигиталне садржаје које достављају, а самим тим и начин на који се дигитални садржаји могу користити. Захтев да партнерске установе које достављају податке направе овај избор практично значи да морају да процене да ли је дело под ауторским правима, да ли поседују права на то дело и на који начин желе да дозволе поновно коришћење када за то постоји могућност. И док овај захтев може да изгледа као базичан, он то очигледно није за многе установе које (из много различитих разлога) нису биле склоне да укључе додељивање података о правима у процес постављања садржаја у онлајн приступ.

И коначно, *Оквир за додељивање лиценци* дефинише начин на који информисемо кориснике о могућностима за коришћење дигиталних објеката који су доступни у збиркама Европеане. Информације о правима и дозволи за коришћење дела приказују се на много различитих начина,

² Текст уговора доступан је на српском језику од 2016. године, када је Народна библиотека Србије и потписала овај уговор са Европеаном.

³ CC је акроним за Creative Commons, непрофитну организацију која је посвећена изградњи глобално доступних јавних заједница знања и културе.

под различитим условима у различитим установама и земљама. Усвојили смо јединствен приступ тако што нудимо установама избор између 14 опције стандардизованих изјава о правима које могу да доделе збиркама укљученим у Европеану. Оне се крећу од веома отворених, као што је ССО, одређење за јавни домен, затим СС ознака јавног домена, или СС лиценца: Ауторство па до рестриктивнијих као што је изјава о правима Под ауторским правом.

СТАНДАРДИ ЗА ИНФОРМАЦИЈЕ О ПРАВИМА У СЕКТОРУ КУЛТУРНОГ НАСЛЕЂА

Европеана охрабрује стандардизовани приступ информисању корисника на тему права и дозвола за коришћење културног наслеђа и ради на томе да обезбеди да одговарајуће опције буду доступне не само Европеани, већ и установама које се баве дигиталним културним наслеђем. Кроз рад са партнерима за податке схватили смо да није увек било одговарајућих опција за дигитално културно наслеђе па је, имајући ово на уму, Европеана основала конзорцијум Rights Statements⁴ заједно са Дигиталном јавном библиотеком Америке⁵.

Многи стручњаци из креативне и културне сфере упознати су са СС лиценцама и алатима. Ипак, ове лиценце и алати не одговарају у случајевима када установе културног наслеђа немају ауторско право за дела која чувају, када није познат носилац ауторског права, као и када друга права или услови могу да ограниче њихово поновно коришћење. У овим ситуацијама, СС лиценце могу да буду нетачне (јер би то значило навођење права која установа нема) или недовољне (јер постоје ограничења која нису наведена у лиценци).

Конзорцијум Rights Statements креирао је дванаест стандардизованих изјава о правима за културно наслеђе у онлајн приступу. Конзорцијум охрабрује коришћење СС лиценци и алата кад год је то могуће (у случајевима када је установа носилац права или има дозволу од носиоца права да лиценцира дело), а за све остале случајеве, на располагању је дванаест стандардизованих приступа.

Замислимо ситуацију у којој приватно физичко или правно лице финансира дигитализацију културног наслеђа у јавном домену, али захтева од установе да дозволи њено коришћење искључиво у некомерцијалне сврхе. Коришћење СС ознака јавног домена недовољно је да бисмо били сигурни да ће корисници поштовати уговорене услове када су дела већ постављена у онлајн приступ. У овим ситуацијама, које су релативно честе у сектору

4 Изјаве о правима, <https://rightsstatements.org/en/>

5 Digital Public Library of America (DPLA)

културног наслеђа, конзорцијум је креирао изјаву „Ван ауторског права – Искључиво некомерцијално коришћење”.

Други пример односи се на дела чији се носиоци права не могу идентификовати или лоцирати, што отежава процену статуса њихових ауторских права. Установа и даље може да донесе одлуку да дело стави у онлајн приступ, али ниједна од СС лиценци није одговарајућа како би корисника правилно упутила у услове коришћења. Стога постоји изјава о правима „Под ауторским правом – Носилац(и) ауторских права не може се лоцирати или утврдити”.

Свих дванаест стандардизованих изјава су до сада доступне на десет језика на веб-локацији rightsstatements.org и могу се слободно примењивати⁶. Многе установе су почеле да их користе за своје дигиталне збирке, укључујући и оне у Европеани.

ИЗЈАВЕ О ПРАВИМА (ЛИЦЕНЦЕ) ЗА ДИГИТАЛНЕ ОБЈЕКТЕ СА ПРИМЕНОМ У EDM ШЕМИ МЕТАПОДАТАКА⁷

Народна библиотека Србије је придружени партнер Европеане од њеног оснивања 2008. године, а потписивањем *Уговора о размени података* са Европеаном 2016. године добија статус партнерске установе за податке. Успостављањем Агрегатора за Европеану 2018. године почиње систематска, интензивнија сарадња у правцу објављивања садржаја из Србије на порталу Европеане. Кроз три пројекта: Процват писмености, Миграције кроз науку и уметност (реализованих од септембра 2017. до фебруара 2019. године) и Заједничка култура у Европеани (реализација у току од јануара 2019. године), Народна библиотека Србије је на порталу Европеане објавила читав низ разнородних садржаја из својих и не само својих богатих збирки. Сарадња у овим пројектима представља немерљиво искуство у разумевању и примени изјава о правима за дигиталне садржаје. Ознаке за ауторско право од недавно су укључене у описе садржаја у Дигиталној НБС (<https://digitalna.nb.rs/>).

Европеана је опредељена за јавни домен и многе су установе под њеним директним утицајем определиле своје збирке за јавни домен, где је то било могуће, попут Ријкс музеја из Амстердама, Финске националне галерије и Националне галерије Словачке. Уз сваки дигитални објекат, Европеана наводи под којим условима је могуће коришћење и поновно коришћење, наводећи ознаке за ауторско право, са превасходним циљем да упуте корисничку заједницу, а посебно ону везану за културне индустрије. Ова ев-

⁶ У току је превођење на српски језик, <https://rightsstatements.org/en/documentation/translations.html> (Прим. прев.)

⁷ Односи се на шему метаподатака EDM (Europeana Data Model) – Европеанин модел података.

ропска пракса за дигитализована дела, која ауторско право наслеђују од изворних дела од којих су дигитализацијом настала, разликује слободно и ограничено коришћење и поновно коришћење, као и забрану било каквог коришћења. Уз сваку ознаку додат је пример са портала Европеане, као и метаподатак за ову ознаку у Европеанином моделу података у XML-у. Како за све ознаке није било примера из Србије, наведени су и примери из других земаља.

1. Слободно поновно коришћење

- 1.1 **Ознака јавног домена (Public Domain Mark – PDM)**⁸ указује да је дигитални објекат у јавном власништву и да се може користити без ограничења. Користи се када ауторско право не постоји или је истекло, тј. прошло је 70 година од смрти аутора (или објављивања **периодичне публикације**). **Пример:** *књига Нови свет или у Америци тогину гана*, Јелена Ј. Димитријевић (1862–1945), Београд, 1934, https://www.europeana.eu/en/item/33/URN_RS_NAE_bd5a1b54_1351_484a_a90e_c21ecf81f682cho?q=europeana_collectionName%3A%2833_RoL_NLSerbia_putopisi%29#dclid=1564482360703&p=3

Метаподатак у EDM-у (URI):

<edm:rights rdf:resource="http://creativecommons.org/public-domain/mark/1.0/" />

- 1.2 **Опредељење за јавни домен (Creative Commons Zero, CC0)**⁹ указује да је дигитални објекат опредељен за јавно власништво и да се може користити без ограничења. Користи се када постоји носилац ауторских права, али је сагласан да се његово дело користи без ограничења. **Пример:** фотографија из приватне збирке о гастербајтерима *На шераси*, носилац ауторских права Павле Грчић, https://www.europeana.eu/en/item/58/URN_RS_NAE_34138be5_0117_4cd0_ba07_2f39d0e-c0e40cho#dclid=1564482360703&p=1

Метаподатак у EDM-у (URI):

<edm:rights rdf:resource="http://creativecommons.org/public-domain/zero/1.0/" />

- 1.3 **Ауторство (Attribution, CC BY)**¹⁰ указује да се дигитални објекат може користити и поновно користити све док се аутору приписује оригинална креација. То значи да се дело може копирати, дистрибуирати, ремиксовати, подешавати

⁸ <https://creativecommons.org/publicdomain/mark/1.0/>

⁹ <https://creativecommons.org/publicdomain/zero/1.0/>

¹⁰ Creative Commons Attribution, <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

и надограђивати, чак и у комерцијалне сврхе, све док се наводи ова лиценца. Пример: црно-бела фотографија оргуља у цркви у Кунгсхамну, Шведска, чији је носилац ауторских права Агенција шведске владе за културно наслеђе, https://www.europeana.eu/en/item/91622/raa_kmb_16000200006911

Метаподатак у EDM-у (URI):

<edm:rights rdf:resource="http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/" />

- 1.4 **Ауторство – Делити под истим условима (Attribution-ShareAlike, CC BY-SA)**¹¹ указује да се дигитални објекат може користити и поново користити све док се аутору приписује оригинална креација, као и нове креације настале из оригиналне. То значи да се дело може копирати, дистрибуирати, ремиксовати, подешавати и надограђивати, чак и у комерцијалне сврхе, све док се уз оригинал и нове креације наводи ова лиценца. Често се ова лиценца пореди са бесплатним лиценцама за софтвер отвореног кода „copyleft“. Ово је лиценца коју користи Википедија и препоручује се у случајевима када би било корисно укључити садржаје из Википедије. Пример: прича *Љубавна миграција* Вере Зрнић са фотографијама, забележена током Дана прикупљања прича о миграцијама у Народној библиотеци Србије у октобру 2018. године, https://www.europeana.eu/en/item/2084002/contributions_acc82380_b8d0_0136_36a5_6eee0af701e0

Метаподатак у EDM-у (URI):

<edm:rights rdf:resource="http://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/" />

2. Ограничено поновно коришћење

- 2.1 **Ван ауторског права – Друга правна ограничења (No Copyright – Other Known Legal Restrictions, NoC – OKLR)**¹². Ова изјава о правима односи се на дела за која је ауторско право истекло, али је коришћење дела регулисано националном легислативом, која не дефинише ауторско право. То је случај старе и ретке грађе у Србији, за коју је ауторско право истекло, али постоје национална законска и подзаконска акта.¹³ У овом случају се за више информација корисници

¹¹ Creative Commons Attribution-ShareAlike, <https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/>

¹² No Copyright – Other Known Legal Restrictions, <https://rightsstatements.org/page/NoC-OKLR/1.0/?language=en>

¹³ Закон о културним добрима (Сл. гласник РС бр. 71/94), Закон о старој и реткој библиотечкој грађи (Сл. гласник РС бр. 52/11), као и Правилником о ближим условима и начину коришћења старе и ретке библиотечке грађе (Сл. гласник РС бр. 22/13).

упућују на специјално израђену веб-страницу (током пројекта Процват писмености): <https://rightsstatements.org/page/NoC-OKLR/1.0/?relatedURL=http://www.digitalna.nb.rs/sf/NBS/uslovi> која води на изведени текст из правних аката на Дигиталној НБС, <https://digitalna.nb.rs/sf/NBS/uslovi>. Пример је стара књига из фонда Народне библиотеке Србије: *Псалтир с илустрацијама* из 1569. године, https://www.europeana.eu/en/item/36/URN_RS_NAE_5773b6d1_4581_4777_a8df_681373977c74cho?q=%D0%BF%D1%81%D0%BB%D1%82%D0%B8D1%80#dcId=1564582499953&p=1

Метаподатак у EDM-у (URI):

<edm:rights rdf:resource="http://rightsstatements.org/vocab/NoC-OKLR/1.0/" />

- 2.2 **Ауторство – Некомерцијално (Attribution-NonCommercial, CC BY-NC)**¹⁴ указује да се дигитални објект може користити и поновно користити све док се аутору приписује оригинална креација, али искључиво у некомерцијалне сврхе. То значи да се дело може копирати, дистрибуирати, ремиксовати, подешавати и надограђивати све док се наводи ова лиценца. Пример: уметничка слика *Помпејанско омизје*, аутора Марија Прегеља из 1962. године, коју је доставила Модерна галерија, Љубљана, Словенија, https://www.europeana.eu/en/item/2063615/SLO_280_008?q=RIGHTS%3A%2aby-nc%2a#dcId=1564582499953&p=1

Метаподатак у EDM-у (URI):

<edm:rights rdf:resource="http://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/" />

- 2.3 **Ауторство – Некомерцијално – Делити под истим условима (Attribution-NonCommercial-ShareAlike, CC BY-NC-SA)**¹⁵ указује да се дигитални објект може користити и поновно користити искључиво у некомерцијалне сврхе ако се аутору приписује оригинална креација, а све важи и за изведена дела. Пример: часопис *Израел*, Београд, године издања 1957–1966, из фонда Народне библиотеке Србије, https://www.europeana.eu/en/item/54/URN_RS_NAE_2d-3348f5_3e82_4ef7_b38b_ee2070736a4ccho?q=europeana_collectionName%3A%2854_mig_jev_periodika_Serbia%29#dcId=1565259241554&p=1

¹⁴ Creative Commons Attribution-NonCommercial, <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>

¹⁵ Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike, <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>

Метаподатак у EDM-у (URI):

<edm:rights rdf:resource="http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/" />

- 2.4 **Ауторство – Без прерада (Attribution-NoDerivatives, CC BY-ND)¹⁶** указује да се дигитални објекат може користити и поновно користити, у комерцијалне и некомерцијалне сврхе, све док нема никаквих измена на оригиналу и док се користи ова лиценца. Пример: часопис *Athens Annals of Archeology* из 1972. године, који је доставио грчки Национални агрегатор за Европеану, https://www.europeana.eu/en/item/2064902/https___www_searchculture_gr_aggregator_edm_TA-PA_000054_11631_21910?q=contentTier%3A%5B3%20TO%204%5D#dcId=1564650291100&p=1

Метаподатак у EDM-у (URI):

<edm:rights rdf:resource="http://creativecommons.org/licenses/by-nd/4.0/" />

- 2.5 **Ауторство – Некомерцијално – Без прерада (Attribution-NonCommercial-NoDerivatives, CC BY-NC-ND)¹⁷** указује да је дозвољено преузимање и дељење дигиталног објекта, али искључиво у некомерцијалне сврхе и све док нема измена на оригиналу и користи се ова лиценца. Ово је најрестриктивнија лиценца из групе CC лиценци. Пример: научни чланак из базе DOI Serbia, која се одржава у Народној библиотеци Србије: *Plato, statesman and philosopher*, аутора Александра Никитовића, објављен у часопису *Филозофија и друштво* 2014. године, https://www.europeana.eu/en/item/92040/BibliographicResource_3000135742162?q=contentTier%3A%5B3%20TO%204%5D#dcId=1564650291100&p=4

Метаподатак у EDM-у (URI):

<edm:rights rdf:resource="http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/" />

- 2.6 **Под ауторским правом – Дозвољено коришћење у образовне сврхе (InC-EDU)¹⁸** указује да је дигитални објекат могуће користити искључиво у образовне сврхе. Пример: Хаљина грузијског принца, 17. век, Палата уметности Грузије, објекат је доставио агрегатор модних садржаја Europeana Fashion,

¹⁶ Creative Commons Attribution-NoDerivatives, <https://creativecommons.org/licenses/by-nd/4.0/>

¹⁷ Creative Commons Attribution-NoCommercial-NoDerivatives <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>

¹⁸ In Copyright – Educational Use Permitted, <https://rightsstatements.org/page/InC-EDU/1.0/?language=en>

https://www.europeana.eu/en/item/43/europeana_fashion_Row1?q=#dcId=1564650291100&p=1

Метаподатак у EDM-у (URI):

`<edm:rights rdf:resource="http://rightsstatements.org/vocab/InC-EDU/1.0/" />`

- 2.7 Ван ауторског права – Искључиво некомерцијално коришћење (NoC-NC)**¹⁹ указује да је дозвољено искључиво некомерцијално поновно коришћење дигиталног објекта. Пример: дело је дигитализовано у склопу јавно-приватног партнерства, при чему су се партнерске стране договориле да ограниче коришћење дигиталног објекта за треће стране; дрворез *Country Girl* из 1820. године, аутора Џона Питса, из уметничке збирке Националне библиотеке Шкотске, Велика Британија, https://www.europeana.eu/en/item/45/_Resource_74891521#dcId=1565259761498&p=80

Метаподатак у EDM-у (URI):

`<edm:rights rdf:resource=http://rightsstatements.org/vocab/NoC-NC/1.0/" />`

3. Поновно коришћење није дозвољено

- 3.1 Под ауторским правом (IN COPYRIGHT – IC)**²⁰ указује да је дигитални објекат заштићен и да се не може даље користити. Пример: модна фотографија из архиве модне империје MISSIONI, из 1968. године, коју је доставио агрегатор модних садржаја Europeana Fashion, https://www.europeana.eu/en/item/2048203/localID_europeana_fashion_ADV_074localID_europeana_fashion_ADV_074?q=who%3A%28Missoni%20%5C%28Designer%5C%29%29#dcId=1565259761498&p=3

За проверу да ли је дело под ауторским правом, препоручујемо Калкулатор ауторских права, <http://copyrightcalculator.rs/> који је објавила SHARE фондација у сарадњи са Народном библиотеком Србије, уз подршку Фондације Хајнрих Бел.

Метаподатак у EDM-у (URI):

`<edm:rights rdf:resource="http://rightsstatements.org/vocab/InC/1.0/" />`

- 3.2 Ауторско право није процењено (Copyright Not Evaluated – CNE)**²¹ указује да код дигиталног објекта није процењено ау-

¹⁹ No Copyright – Non-Commercial Use Only, <https://rightsstatements.org/page/NoC-NC/1.0/?language=en>

²⁰ In Copyright, <https://rightsstatements.org/page/InC/1.0/?language=en>

²¹ Copyright Not Evaluated, <https://rightsstatements.org/page/CNE/1.0/?language=en>

торско право. Од достављача података се очекује да процени ауторско право за објекте и да од носилаца ауторског права прибави дозволу за објављивање онлајн. Ову ознаку треба користити само у ретким случајевима када се никако не може утврдити ауторско право.

Метаподатак у EDM-у (URI):

<edm:rights rdf:resource="http://rightsstatements.org/vocab/CNE/1.0"/>

ПОШТОВАЊЕ ЈАВНОГ ДОМЕНА

Једна од најпроблематичнијих пракси, када говоримо о правима, по нашем мишљењу је ситуација када дело из јавног домена означавамо изјавом која ограничава његово коришћење и захтева одређена права која више не постоје. Наша *Повеља о јавном домену*²² описује позицију Европеане по овом питању и утврђује да је „здрав и успешан јавни домен од суштинског значаја за социјално и економско благостање друштва”.

Повеља о јавном домену такође брани принцип да дела у јавном домену треба да остану у јавном домену и када се дигитализују. Различити су начини на које установе штите права над делима која су већ у јавном домену. Један од њих је кроз сродна права за неоригиналну фотографију, која неке европске земље препознају за оне фотографије које нису оригиналне да би биле потпуно заштићене ауторским правом, али законодавац сматра да заслужују заштиту до извесне мере. Неке установе културног наслеђа полажу права на репродукције дела, посматрајући их као неоригиналне фотографије. У неким приликама, установе полажу ауторско право на дигиталне репродукције, иако оно дефакто не постоји.

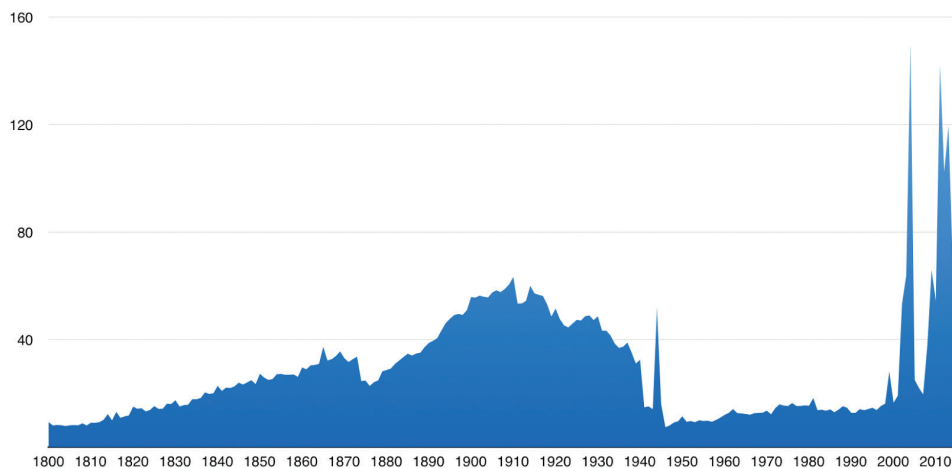
Ова лоша пракса вештачки штити један део дела у јавном домену и на тај начин подрива јавни домен, који је кључни аспект без којег је закон о ауторским правима потпуно неуравнотежен.

Ми користимо *Уговор о размени података* за спровођење овог принципа. Захтевамо од наших партнера за податке да доделе тачне изјаве о правима за своје збирке, а посебно када су у питању дела у јавном домену, која су препозната као таква. Поред тога, покушавамо да охрабriamo установе да следе ову добру праксу, не само да не би подривали јавни домен, већ и да не би довели у заблуду кориснике пружањем нетачних информација.

22 Public Domain Charter.

Без обзира на то како Европеана приступа свом раду на ауторским правима, постоје потешкоће које произилазе из правног оквира, које не можемо да превладамо сами кроз наше стандарде. Закони о ауторском праву нису увек у складу са савременом праксом и могу да буду значајна баријера за дигитализацију и постављање дела у онлајн приступ.

Црна руџа 20. века представља реалност у Збиркама Европеане. Након брижљиве анализе, открили смо да су дела која датирају из 20. века доступна на нашој платформи у много мањем обиму од збирки пре или чак након 20. века, као и да је то највероватније због ауторских права. Док су дела из 19. века најчешће у јавном домену, а постоји информација о статусу ауторског права за дела из 21. века, то једноставно није случај са делима из 20. века. Она могу, али не морају бити под ауторским правима, а некада је немогуће ући у траг ко су носиоци ауторских права.

Хронолошка расподела година издавања (вредности метаподрешка dcterms:issued²³) у скупуви-ма података објављених на порталу Европеане²⁴ (од 1800. до данас)

Уз све више покренутих пројеката масовне дигитализације и уз много напора који се улажу да се европско културно наслеђе заштити и учини доступним, забрињавајућ је потенцијални негативни утицај који неодговарајући закони о ауторским правима могу имати.

²³ dcterms:issued је метаподатак у Европеанином моделу података (EDM).

²⁴ Европеана прикупља искључиво скупове података (метаподатке), а не и саме дигиталне објекте. (Прим. прев.)

Европске установе су начиниле први покушај скретања пажње на овај проблем кроз *Директиву за дела сирочиће* из 2012. године. Овај правни документ, који су усвојиле земље чланице Европске уније, омогућио је установама културног наслеђа да дела сирочиће учине доступним уколико су испуњени извесни захтеви. Међутим, стриктни услови које установа културног наслеђа мора да поштује да би се ове одредбе употребиле, учинили су овај покушај неуспешним: свега неколико установа културног наслеђа могло је да испуни задате услове, о чему сведочи и мали број оваквих дела, наведених у *бази података дела сирочића*, коју води Канцеларија за интелектуалну својину Европске уније.

Недавно се појавила нова могућност за решавање проблема црне рупе 20. века, а то су неки чланови документа Директива о ауторском праву на јединственом дигиталном тржишту, који се односе на дела за која се сматра да су недоступна на тржишту. Европска унија је 2016. године иницирала поступак ревизије свог закона о ауторском праву, са циљем да га осавремени, али и усклади са режимом ауторског права у Европи. То је била најопсежнија ревизија ауторских права од Директива о усклађивању одређених аспеката ауторског и сродних права у информационом друштву из 2001. године. Након усвајања најновије ревизије 2019. године, све земље чланице морале су да измене своје националне законе да би испуниле циљеве директиве до јуна 2021.

Кроз законодавни поступак, Европеана је, заједно са другим организацијама које представљају сектор културног наслеђа и истраживања, снажно заговарала инклузију смислених изузетака и ограничења ауторског права како би се установама културног наслеђа омогућило да дигитализују дела и учине их доступним онлајн. Овај заговарачки рад у корист изузетака наишао је на извесан отпор у културним индустријама, а као последица тога, коначни текст Директиве мање је амбициозан него што смо очекивали.

Иако одређена забринутост остаје, а све доста зависи од начина на који ће свака земља примењивати Директиву, коначни резултат је још увек обећавајући за сектор културног наслеђа, а позитивни аспекти ће, надамо се, позитивно утицати и на земље које не припадају скупу од 27 чланица Европске уније, као што је Србија. На пример, Директива прописује као обавезно за све земље да имају изузетке или ограничења која омогућавају умножавања дела у сврху заштите. Постоји такође јаснија легислатива у вези са активностима рударења података и текста, које су кључне за истраживаче. Друга веома занимљива одредба је она која у извесној мери приближава закону принцип да дело у јавном домену треба да остане у јавном домену.

Али најбоље вести за сектор културног наслеђа су вероватно одредбе у вези са делима која су недоступна на тржишту: дела која више нису, или никад нису ни била на тржишту. Директива предвиђа да установе култур-

ног наслеђа могу да дигитализују ова дела и учине их онлајн доступним, ослањајући се на колективну лиценцу, а када то није могуће (зато што не постоји колективно тело да додели такву лиценцу), као изузетак, да дозвола и није потребна. Ако је ова одредба разумно примењена и ефикасно коришћена, има потенцијал да у знатној мери ублажи црну рупу 20. века.

ПОДРЖАВАМО ЈЕДНИ ДРУГЕ КРОЗ ЗАЈЕДНИЦЕ

Радимо са људима који се практично баве овом облашћу широм Европе и од њих сазнајемо за многе добре иницијативе, које заузврат утичу на начин како Европеана функционише. То је привилегија коју желимо да поделимо и знамо да ће бити једнако корисна нашим сарадницима у Европи као што је била нама. Зато је једна од наших важних активности да повезујемо људе у сектору културног наслеђа.

То чинимо кроз Асоцијацију Мрежа Европеане,²⁵ „заједницу стручњака који раде у области дигиталног наслеђа, уједињени заједничком мисијом да шире и унапређују приступ европском дигиталном културном наслеђу“, у којој тренутно има четрдесет чланова из Србије.²⁶ Мрежа има шест заједница које окупљају људе око одређених тема: информационе технологије,²⁷ образовање,²⁸ истраживања,²⁹ утицај,³⁰ комуникације³¹ и ауторско право³².

Заједница посвећена ауторском праву окупља практичаре из библиотека, архива, музеја и других установа, који су заинтересовани за ауторско право и дигитално културно наслеђе. Заједницу користимо да делимо и дискутујемо о најбољим примерима и праксама, да разговарамо о развоју правног оквира, као и да постављамо питања. То је значајан алат за Европеану за упознавање сектора културног наслеђа, а за сектор да сазна више о приступима у другим земљама. То је такође канал за све који имају шта да кажу у екосистему Европеане.

25 Europeana Network Association – ENA, <https://pro.europeana.eu/network-association>

26 У априлу 2020. ова заједница броји око 2.800 људи из свих области у вези са културним наслеђем. (Прим. прев.)

27 Tech, <https://pro.europeana.eu/network-association/special-interest-groups/europeanatech>

28 Education, <https://pro.europeana.eu/network-association/special-interest-groups/europeana-education>

29 Research, <https://pro.europeana.eu/network-association/special-interest-groups/research-community>

30 Impact, <https://pro.europeana.eu/network-association/special-interest-groups/europeana-impact-community>

31 Communicators, <https://pro.europeana.eu/network-association/special-interest-groups/europeana-communicators-group>

32 Copyright, <https://pro.europeana.eu/network-association/special-interest-groups/europeana-copyright>

Свих шест заједница имају годишње планове рада који постављају циљеве и план активности за читаву годину. Користимо листе е-поште, налоге на друштвеним мрежама и е-билтене да међусобно комуницирамо, организујемо активности унутар радних група и састајемо се једном годишње на Европеана конференцији, која је 2019. године одржана у Лисабону. То је прилика да свака заједница добије простор и организује своје сесије, а учесници су позвани да се повежу са новом публиком, да уче једни од других и покрећу нове пројекте.

Као европска платформа, имамо прилику да подстичемо напредак кроз наше властите стандарде и активности. Али екосистем Европеана је много више од наших збирки: он повезује стручњаке који желе да уче једни од других да би извукли најбоље из свог дигиталног културног наслеђа. Европеана не само да окупља европско културно наслеђе на једном месту, већ и читав сектор културног наслеђа, а ауторско право је један пример како заједно идемо напред.

Ariadna Matas Casadevall

*Europeana Foundation,
The Hague, Netherlands*

Tamara Butigan Vučaj

*National Library of Serbia,
Belgrade*

EUROPEANA THROUGH THE COPYRIGHT LENSE

Summary

Europeana gathers data from cultural heritage institutions from all across Europe to bring it together in a single platform. As a key actor in digital online cultural heritage, it wants to ensure that copyright does not stand in the way of digitising and making collections available to the public. This paper explains the objectives, challenges and approaches taken by the Europeana Foundation as part of the Europeana Initiative when it comes to copyright. Examples of the application of copyright licences have been added to the theoretical overview in order to better illustrate and facilitate the application of Europeana practice in this field.

Keywords: copyright; exceptions and limitations; reuse; digitisation; digital cultural heritage; orphan works; out of commerce works; public domain.